

addig „archonok és egyéb tisztviselők egész tömegének sikkasztásait derítették föl“.

A hatodik kor Sch. beosztásában „*Ephialtes demokrátiája*“-ja, mely az *Arciopag* politikai hatalmának megdöntésével veszi kezdetét (Kr. e. 462/1.) és tart Kr. e. 411-ig. Több, mint 200 lapon érdekes részletben írja le az athénei történelemnek ezen nevezetes korát. Előbb Ephialtes reformját, azután a hadi eseményeket: az athénei szövetség újabb sikereit, melyeket aztán a féltékeny Sparta s peloponnesosi szövetség ellen folytatott háborúk hosszú sorozata váltott fel. A Perikles korának bírálatába bocsátkozva kimutatja Schwarz, hogy ez a kor távolról sem állott oly eszményi magaslaton, mint azt a hagyományos felfogás hiszi. Apró részletekben megismerkedünk itt az athénei állami és társadalmi élet egész berendezésével is.

Az „Ephialtes demokrátiája“ után gyors egymásutánban váltják fel egymást az újabb alkotmány-formák, melyek Schwarz művelődés-történeti beosztásának megfelelőleg egy-egy új korszakot nyitnak meg. Ezek szerint következik 7. kor „A négyszáz autokrator“ kora (Kr. e. 411.) a 8. „Theramenes demokrátiája“ (Kr. e. 411—404.), a 9. „A harmincz, autokrator“ (Kr. e. 404—403.), a 10. „Tisamenos demokrátiája“ (Kr. e. 403—322.), a 11. „Antipatros alkotmánya“ (Kr. e. 322—318.), a 12. „Polysperchon demokrátiája“ (Kr. e. 318—317.), a 13. „Demetrios Phalereus epistasiája“ (Kr. e. 317—307.), és a 14. „Stratokles demokrátiája“ (Kr. e. 307—146). Ez utóbb jelölt korszakokat jelentőségöknek megfelelőleg már szűkebb keretben (alig száz lapon), de nem kevésbé érdekesen tárgyalja Schwarz. A legaprólékosabbnak tetsző adatok sem lényegtelenek előtte, sőt az ő éles kritikájában nem egyszer ezek döntenek nagyobb fontosságú kérdések felett is.

Így tör magának új utat hírneves, nagy tudósnak a görögök történelmének széles birodalmában. A régi, keményre taposott, megszokott, keskeny ösvényt mellőzte és széles, szabadon járható, új utakon vezet el bennünket ama régmúlt idők emlékei közé.

Az athénei állam történelmével végezve a mű utolsó részében a többi, fontosabb szerepet vitt görög államok méltatását adja Schwarz. Tíz görög állam történetét mutatja itt be u. m. Theba, Argos, Korinthos, Megara, Sikyon, Miletos, Taras, Syrakusa, Akragos és Sparta történetét. Legvégül pedig az aitol szövetség, meg az achai szövetség történetét tárgyalja.

Szádeczky Béla.

A magyar unitáriusok története a XVIII. és XIX. században, emlék- és életíratokban.

(Első füzet: Az unitárius vallást megmentő családok Irta *Kövár László*. Külön lenyomat a *Keresztény Magvető* 1898. és 99. folyamából. Kolozsvár. Ajtai K. Albert. 1899. 8-r II+92).

A nyolczvan éves *Kövár László* legújabb könyvének jellegét címe hűen tükrözi. Emlékírat az, apró életrajzokkal, történeti át-

pillantásokkal és érdekes visszaemlékezésekkel. Két részre oszlik, első felében huszonegy nagyobb családot találunk, melyekkel a szerző ki-merítőbben foglalkozik. Ezek: a vargyasi Dánielék, a kénosi Sándorok, a f.-magyarzsuki Zsukiak, a széplaki P. Horváthok, a sárdi Simének, a désfalvi Simonok, az ürmösi Maurerek, a t.-szt.-györgyi Toroczka-
yak, a f.-dobófalvi Marótiak, az a.-járai Pápaiak, az énlaki Salák, a homoród-
szt.-mártoni Birók és Gedők, a káli Nagyok, a sepsi-szt.-iványi Szent-
iványiak, a m.-dellői Jármiai, a mártonosi Gálfiak, az iszlai Iszlaiak
a tarcsafalvi Pálffyak, a kövendi Gálok, a bölöni Sikók. A családok
egy része már kihalt. Csak 1716-tól és 18-tól fogva részletez;
de csaknem mindenütt visszapillant a családok régebbi múltjára is.
Csupán az Iszlaiaknál és a kövendi Gáloknál beszél egész memoire-
szerűen; de itt aztán egyébként kárpótol. Így az 1780-i iskolai törvé-
nyek revíziójával kapcsolatban érdekesen szövi be az 1810—40-es évek
mozgalmait, máshol elbeszélését egy-egy anekdotával frissíti s ezzel
egyszersmind gyakran jól jellemez. Több család történeténél vázolja az
unitárius egyház nehéz küzdelmeit, s azt az összetartást és áldozat-
készséget, melylyel ez magát a súlyos viszonyok között fentartotta.
Szépen emlékezik meg a nagylelkű Zsuki Lászlóról, s könyvének köz-
és családtörténeti szempontból legsikerültebb az a fejezete, mely a szép-
laci P. Horváthokról szól. Itt az egyház szervezetét is tárgyalja, majd
1716-tól 1788-ig kilencz olyan templomot sorol fel, melyeket erővel
vettek el az unitáriusok kezéből. Ezzel nem meríti ugyan ki a foglalá-
sok számát; de jellemzi a reakció eszközeit.

A második, kisebb rész inkább vázlat. Az egyházköri patronus
családokat tárgyalja, s az erdélyrészi genealogiai irodalom hiányosságán
mulhatott, hogy nem lett belőle kidolgozottabb családtörténeti munka.
Ez melegség hiányaira. Kőváry ezen a téren is úttörő munkás volt, s
az erdélyrészi családokra maig sincs az övéen kívül összefoglaló művünk.
Egy-két hiányát pótoljuk. A Petrichevich-Horváthoknál megemlíti, hogy
az 1728 ban elhalt kénosi Sándor Gergely helyébe Gidófalvy Gábor
személyében még tesznek unitárius ítélőmestert, de — bár használta
Apor Péter munkáit — úgy látszik, nem vette észre ennek azt az
adatát, hogy nemsokára Gidófalvy is katholizált. A tarcsafalvi Pálffyak-
nál elmondja, hogy gálfalvi Ozdi Ferencz 1762-ben Bécsben áttért s
azután fényesen haladott, de a marosköri családok között mellőzi az
Ozdiakat, holott ezek buzgó unitáriusok maradtak. Igaz, hogy szerepük
java a XVII. sz.-ba esett. Többek közt a ny.-gálfalvi templomnak
id. Ozdi György adott helyet, s ezt 1675-ben a fia, ifj. Ozdi György is
helyben hagyta.¹ Még 1794-ben is Ozdi Gergelyre bízzák a gálfalvi
filia klenodiumait.² A Küküllő-körből felsorolt családok közül a désfalvi
Patakya egy ága a Nyárád mellett, Szt.-Lászlón és Szt.-Háromságon

¹ A marosköri unitár. esperesség Protocoluma 140 l.

² A Protocolum 184 után való számozatlan lapjáról.

él, az aranyosszéki kövendi Nagyok egyik ága pedig Maros-Tordában, Vadadon Kövendy név alatt szerepel, s tagjai a XVIII. és XIX. században a vadadi egyház főgondviselői. A nagyobb családoknál említett homoród-szt.-mártoni Biróknak az a János öse, a ki Udvarhely várát 1629-ben átadta Nagy Tamás udvarbírónak.¹ A Sárosi családok ügyét a „Keresztény Magvető“ egy czikke igyekezett újabban tisztázni,² s még itt csak a vadadi és iklandi Filep-család nevét igazítjuk ki Fülöpről Filepre. Azzal a reménnyel végezzük ismertetésünket, hogy majd akad a ki Kőváry vázlatait kidolgozza, — addig pedig örömmel várjuk a már megígért „Irók“-at, a mely bizonyára nagyon gazdag lesz érdekes visszaemlékezésekben.

Kelemen Lajos.

A hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat tizedik Évkönyve az 1899. évről.

Az igazgató-választmány megbízásából szerkesztette dr. *Veress Endre* társulati titkár. 1899. 1—168 lap, öt képpel és 1 hasonmással.

A hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat buzgóságáról és kiváló munkásságáról tanuskodik a most megjelent tizedik évkönyv is, melynek érdekes és változatos tartalma van.

Az Évkönyvet dr. *gróf Kuun Géza*, a kitűnő tudós főúr emlékbeszéde nyitja meg, melyet Torma Károlyról tartott. Torma előbb Belső-Szolnokvármegye főispánja, majd a kolozsvári, később a budapesti egyetem hírneves tanára volt és a dácziai régészet terén európai hírt szerzett magának. A társulat tiszteletbeli tagja volt s 1897. márcz. 2-án halt meg távol hazájától, Porto d'Anzioba.

Azután *Kropf Lajos* értekezik az 1550. novemberi *dévai török veszedelemről*. Enyingi Török Bálint 1536-ban Szapolyaihoz pártolt, ki többek közt Déva várát is neki adá. 1441-ben azonban a Sztambul melletti Héttoronyba került, hol régi ellenségével, Mayláth Istvánnal raboskodott néhány évig, míg végre 1550-ben fogságában meghalt. Két fia közül János örökölte Déva várát, ki midőn Izabella a törökököt behívta az országba, elpártolt tőle, de azért ifjú nejével, Balassa Borbálával Déva várában maradt. Megfenyítésére Khászim pasa Feru béget 200 lovassal Déva ellen küldte. Ő azonban kora hajnalban megtámadja a törököket, kiknek egy része elesett, más része pedig megfutamodott.

Issekutsz Antal a dévai piacon állott hajdani kápolnára vonatkozó adatokat mutatja be, s közli a dévai Szent Ferenczrendi szerzetes rend és az építetők, Bosnyák István és Bosnyák Márton között kötött írásbeli egyezményt.

¹ L. Székely Oklevéltár. VI. 90.

² 1899-i évf. 338 - 40. l.